

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 13, No. 25, Winter 2022

The Impact of Sadi's Boudstan and Golestan's Practical Wisdom on Molavi Abdollah Ravanbod's Balouchi Poems*

Houshang Mohammadi-Afshar¹, Hadi Arbabi²

1. Introduction

Didactic literature is a significant part of Persian literature, with edification and ethics playing a key role in all elements of ancient literary genres.

Theological-educational literature grew and enriched in Islamic times as a result of writings influenced by the Holy Quran, hadiths, and other Islamic sources, and the bulk of these works were influenced by each other, sometimes directly, sometimes indirectly, and intertextually. In their respective artistic ways, great writers and orators have profited from these pure and transcendent principles. Most didactic and moral texts, as well as their themes, influenced Sheikh Ajal Sa'di, and he was innovative in integrating the perspectives of the past with the needs of his time. Many artists tried to imitate Sa'di's eloquence.

---

*Date received: 28/04/2021

Date accepted: 13/06/2021

1. Corresponding author: Department of Persian Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Iran. E-mail: h.afshaar@gmail.com

2. M. A Language and Persian Literature. Faculty of Letters and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Iran. E-mail: hadiarbabi7287@gmail.com.

As one of the most effective followers of Sa'di's school of thinking, Abdullah Ravanbod Pishini has duplicated didactic and moral notions and topics that existed before Sa'di's period and then surfaced in this talented poet's works in plain language.

2. Methodology

This article is based on the French school of comparative literature. The researcher's job in this school is to identify sources of inspiration and thinking, as well as subjects and ways of expression, along with schools and literary genres. Historiography, differences in language and literature, and the existence of a historical relationship between the two types of literature are the principles of the French school. This research examines the extent to which Ravanbod was influenced from Sa'di, particularly in Boustan and Golestan, and the similarities between the poems of the two orators based on the "French School of Comparative Literature," while looking at the degree to which Sa'di's wisdom is reflected in Ravanbod's Balouchi poetry.

3. Discussion

Sa'di

The wisdom poems, which are the result of Sheikh Ajal Sa'di's personal meditation gained from his journeys, are the most prominent poetry in Boustan and Golestan. In these two writings, Sa'di strives to describe a civilisation founded on humanism, compassion, justice, and reality. Kindness and fairness, he believes, are the most important virtues. The Qur'an, Nahj al-Balagha, ancient Iranian memoirs (Andarz-nameh), Kelileh va demneh, Qabousnameh, Nasirean Ethics (Akhlaq-i Nasiri), and the Alchemy of Happiness (Kimiay-e-Sa'adat) have all been suggested as sources and foundations for Sa'di's moral point of view. Many scientific theories have affected him as a result of his many trips and education in Baghdad's Mustansiriyah and

Nezamiyeh; yet, the wisdom and ideas of ancient Iran and Islamic wisdom form the foundation of his thoughts.

Ravanbod

In addition to wisdom, law, philosophy, theology, and religious sciences, Maulana Mohammad Abdullah Ravanbod Pishini (1926-1988) possessed a comprehensive command of literary sciences such as the science of prose, rhyme, innovation, and expressiveness, which he considered essential for every poet. He is the most well-known contemporary poet in Iran's Baluchistan province.

Despite his wide understanding of Persian, Arabic, Urdu, and Baluchi literature, his manner of speech is basic and unpretentious. Ravanbod has been dubbed "Sa'di of Balochistan" by several critics and fans of his poetry. This term is usually attributed to him because his poetry influences Baluchi literature and language, as well as its simplicity.

Ravanbod's Baluchi poems are the most essential, brilliant, and numerous of his poems. Baluchi poetry is written in the manner of traditional and classical Baluchi poetry or in the genres of Qasideh (ode), Qazal (lyric), and Mosammat, which are influenced by Persian poetry.

The following are some of the most prevalent instructional concepts shared in the works of the two orators:

God's power, God's transcendence of human intellect and imagination, purposefulness in the system of creation and the need to pay attention to every single being in the universe, humility due to being created out of the soil, God's generosity to all human beings, the humans' inability to thank God for all blessings, belief in fate and predestination, advising patience, seeking happiness in both worlds, avoiding worldly attachments, warning the harmful effects of persecution and scolding, criticizing the world, making the most of time in life, emphasizing the deeds rather than origin, highlighting the

role of being a good person as an enduring legacy, not neglecting comeuppance, not belittling the enemy and sin, the immutability of the wicked principle, standing up to oppression and living and dying with honor rather than degradation and disgrace.

4. Conclusion

The presence of common and similar topics in the works of Sa'di and Ravanbad suggests that both poets are interested in religious and didactic writing, according to this study. Wisdom and ethics are practically present in the lives of characters and heroes in both orators' works, to the point where many educational notions and moral themes in Ravanbad's and Sa'di's writings are similar, and in some cases merge into one. If there is a little discrepancy in interpretations or words, it is due to language differences, which have the same semantic relationship and message in any case. The majority of the subjects on which the two orators have voiced and agreed are related to how one obtains both earthly and otherworldly bliss. In order to attain happiness and salvation in the two worlds, the ideal human being, in Sa'di and Ravanbad's terms, must "give up bad and reprehensible habits and thoughts, and adorn oneself with good morals and good deeds"; that is, one must purify his existence of reprehensible attributes.

The usage of verses and hadiths, myths and religious figures can be noticed with the use of similes and allegories in order to objectify the message in both orators' poems. Ravanbod's poems in the Balochi language are known for their simplicity, earning him the title "Sa'di of Balochistan," due to following Sheikh Ajal Sa'di Shirazi's statement.

Keywords: Sa'di, Ravanbod, comparative literature, practical wisdom.

Resources [in Persian]:

- Abdolbaqi, M. (1995). *Dictionary of the words of the Holy Quran* (2nd ed.). Tehran: Islami Press.
- Al-Jorjani, A. (1994). *Sharh-o-Mavaqef*. Qom: Razi Press.
- Azadi, M. (1994). *Education and edification from Sa'di's perspective*. Shiraz: Rahgosha Press.
- Dabashi, H. (1991). Anoushirvan and Bozormehr in Sa'di's Golestan. *The Iranian Studies Journal*, 3 (1), 85-97.
- Dehkoda, A. A. (1998). *Proverbs and Mottos (Amsal o Hekam)* (vol. 1, 1st ed.). Tehran: Amir-Kabir University Press.
- Duchesne-Guillemin, J. (2006). *The Western response to Zoroaster* (T. Qaderi, Trans.). Tehran: Amir-Kabir Press.
- Durant, W. (1997). *The story of civilization* (2nd ed.) (A. Aryan-Pour et.al, Trans.). Tehran: Scientific & Cultural Publication center.
- Fereydoun, T. (2012). Moral themes in Boustan and their comparison with Nahjol-Balaqah. *The journal of didactic literature*, 4 (16), 189- 218.
- Geiger, W. , Hinz, W. & Windischmann, F. (2013). *Zoroaster in Gasaha: Wisdom and mysticism, ethical groudworks, political worldview and philosophy (Translation of Classical Greek texts regarding Zoroaster and Maqan)* (H. Razi , Trans.) Tehran: Sokhan Press.
- Hakhamaneshi, K. (1976). *Sa'di's wisdom* (2nd ed.). Tehran: Amir-Kabir Press.
- Khajeh-Nasir-al-Din, J. (1977). *Nasirean Ethics* (M. Minoei & A. Heidari, Eds.). Tehran: Zar Press.
- Khamenei, S. (2001). *The trend of wisdom in Iran and world*. Tehran: Sadra Islamic Wisdom Center Press.
- Mehr, F. (2008). *A new look at an ancient religion (the philosophy of Zoroaster)* (7th ed.). Tehran: Jami Press.

- Mirfakhraei, M. (2012). The impact of Pahlawi memoirs on Islamic-Iranian literature and wisdom. *The journal of humanities & cultural studies*, 3 (1), 107- 119.
- Mohaqqeq, M. (1984). *The first twenty speeches (Regarding scientific and philosophical discussions about Islamic sects)* (1st ed.). Tehran: McGill University Institute of Islamic Studies, Canada in collaboration with the University of Tehran.
- Mohaqqeq, M. (1990). *The second twenty speeches* (1st ed.) Tehran: McGill University Institute of Islamic Studies, Canada in collaboration with the University of Tehran.
- Mohseni-Niya, N. (2013). *Comparative literature in contemporary world* (1st ed.). Tehran: Science & Knowledge Press.
- Monshi, N. (1972). *Kalileh va Demnah* (M. Minoei, Rev.). Tehran: Tehran University Press.
- Moshref, M. (2010). *A series of articles on didactic literature in Iran* (1st ed.). Tehran: Sokhan & Shahid-Beheshti University Press.
- Mostofi, H. (1960). *Selected history*. Tehran: Amir-Kabir Press.
- Nahj al-Balaghah (2008). (M. Dashti, Trans). Qom: Imam Asr Press.
- Onsor-ol-Maali, K. (1966). *Qabus-Nama* (Q.Yousefi, Trans.). Tehran: Elmi Press.
- Panousi, S. (2002). *The effect of Iranian culture and worldview on Plato*. Tehran: Iranian research institute of wisdom and philosophy Press.
- Qazali-Tousi, A. (2001). *The alchemy of happiness* (Vol.2) (9th ed.) Tehran: Scientific & Cultural Company Press.
- Qonimi-Halal, M. (2011). *Comparative literature* (M. Ayatollahzadeh, Trans.) (2nd ed.). Tehran: Amir-Kabir Press.
- Raqeb-Isfahani, H. (2008). *Al-Mufradat fi Gharib al-Quran*. (M. Eytani Rev.) (2nd ed.). Tehran: Arayeh Press.

- Ravanbod, M. (2005). *Divan-e-Ravanbod: A collection of Persian and Arabic poems as well as a selection of Balouchi poems* (A. Jahandideh, Rev.). Zahedan: Bam-e-Donya Press.
- Ravanbod, M. (2010). *Balouchi Divan of Maulana Abdollah Ravanbod* (A. Molaze'i, Rev.). Dubai: Chabjah-al-Qarir Press.
- Ravanbod, M. (2017). *An anthology of Makoran* (A. Jahandideh, Trans.) (1st ed.). Tehran: Sheikh Sharqi Press.
- Sa'di, M. (2006). *Complete works of Sa'di* (M. Forouqi, Rev.). Tehran: Hermes Press.
- Sabzianpour, V. (2011). *The impact of Iranian wisdom on Sa'di's works*. The Shiraz University Journal of Boustan-e-Adab, 3 (3), 50-76.
- Sami, A. (1968). Wisdom & Philosophy in Ancient Iran. *The Quarterly Journal of Art & People*, (69), 13-20.
- Sivari, J. (1983). *Ershad -al- Talebin Ela Nahja al-Mastarshodin* (M. Rajaei, Ed.). Qom: Ayatollah Mar'ashi Najafi Library Press.
- Sohravardi, S. (1983). *Hikmat Al-Ishraq* (S. Shahidi, Trans.) (2nd ed.). Tehran: Tehran University.
- Taha, N. (2004). *Comparative literature* (H. Nazari, Trans.) (1st ed.). Tehran: Ney Publication Center.
- Zabi-o-Allah, S. (1990). *The history of literature in Iran* (Vol.3) (first chapter). Tehran: Ferdows Press.

References [In Arabic]:

- Alkandi, A. (1990). *Rasa-el-alkandi-al falsafiyeh*. Cairo: Darolfekr al-Arabi Press
- Farabi, A. (1992). *Al-a'malah Falsafiyeh*. Beirut: Darolmanahal Press
- Ibn-Manqaz, A. (1975). *Labab-al-adab*. (A. Shaker). Cairo: Louis Serkis Press.
- Ibn-Sina, S. (1983). *Al-Ta'liqat*. Beirut: Al-a'lam-a-Islami Press
- Quran Karim.

نشریه ادبیات تطبیقی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

بازتاب حکمت عملی بوستان و گلستان سعدی در اشعار بلوچی مولوی
عبدالله رواند*
هوشنگ محمدی افشار (نویسنده مسئول)^۱، هادی اربابی^۲

چکیده

سرچشمه‌های اصلی ادبیات حکمی و تعلیمی عبارتند از: اندیشه‌های ایرانیان باستان، فلسفه یونان و حکمت و کلام اسلامی. نویسندگان و سخنورانی که در دامان تمدن اسلامی پرورش یافته‌اند، هر کدام به اندازه توان خود از این منابع بهره‌مند گردیده و اندیشه‌های حکمی و تعلیمی را در آثار خویش متبلور ساخته‌اند. در قرن هفتم این نوع ادب در تعالیم حکمی و اخلاقی با استاد سخن، شیخ اجل سعدی شیرازی (۶۰۶-۶۹۰ ه.ق) در نظم و نثر به اوج خود رسید. مولوی عبدالله رواند (۱۳۰۵-۱۳۶۷ ه.ش) از جمله شاعران معاصر بلوچ زبان است که در اشعار خود از مضامین حکمی و تعلیمی بهره کافی برده و زیر تأثیر اندیشه‌های ایرانی-اسلامی و حکمت و فصاحت سعدی به نشر آثار و اشعار خود به زبان بلوچی پرداخته است. هدف از این پژوهش، معرفی جایگاه واقعی مولوی رواند، به عنوان «سعدی بلوچستان» و بررسی کیفیت تأثیرپذیری وی از بوستان و گلستان شیخ اجل در حوزه حکمت عملی است. این پژوهش نشان می‌دهد که علاوه بر موضوعات مشترک جامعه بشری، اشعری بودن دو سخنور، سفرهای تحصیلی و شرایط اجتماعی تقریباً مشابه، سبب شده است که رواند بیشتر از دیگر شعرای بلوچ زبان از اندیشه و بیان سعدی تأثیر پذیرد. شیوه

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۰۸

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۱۶

صص ۲۵۳-۲۸۴

Doi: 10.22103/JCL.2021.17489.3253

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران. h.afshaar@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران.

hadiarbabi7287@gmail.com

تحقیق در این مقاله بر مبنای مکتب ادبیات تطبیقی تاریخ‌گرای فرانسوی به روش توصیفی-تحلیلی است. نتایج به دست آمده از یافته‌های پژوهش بدین گونه است که اندیشه‌های بنیادین روائتد برای توجیه مشیت و حکمت خداوند در آفرینش جهان و مضامین حکمی و تعلیمی و نیز در تشبیه و تمثیل‌پردازی به سعدی شباهت دارد.

واژه‌های کلیدی: سعدی، روائتد، ادبیات تطبیقی، حکمت عملی.

۱. مقدمه

۱-۱. شرح و بیان مسئله

حکمت (Wisdom) از واژه «حکمه یا حکم مشتق شده و وسیله‌ای برای مهار حیوان سواری و جلوگیری از سرکشی آن است؛ زیرا حکمت، دارنده آن را از ارتکاب به اخلاق پست باز می‌دارد؛ بنابراین حکمت ملازم با خلل‌ناپذیری، استواری و استحکام است، خواه مربوط به علم باشد، خواه مربوط به عمل.» (راغب اصفهانی، ۱۳۸۷: ۴۲۴-۴۲۷) و حکم داوری کردن به عدل و داد را گویند؛ یعنی تمییز حق از باطل و بازداشتن از ستمگری و چون داوری عمدتاً مستلزم علم، آگاهی، عقل، دوراندیشی و بصیرت است، رفته‌رفته این‌گونه معانی در حکمت جمع و سخنان پندآمیز و آنچه سبب افزایش بینش و خرد گردید، «حکمت» نامیده شد (ر.ک: میرفخرایی، ۱۳۹۱: ۱۰۹). خواجه نصیر می‌گوید: «حکمت عبارت بود از دانستن چیزها چنانکه باشد و قیام نمودن به کارها چنانکه باید، به قدر استطاعت تا نفس انسانی به کمال که متوجه آن است، برسد.» (خواجه نصیر، ۱۳۵۶: ۳۷) از این رو می‌توان حکمت را به درک و تشخیص واقعیت یا امر حق تعبیر کرد که در آن باطلی نیست. به طور کلی حکمت را به دو دسته «نظری» و «عملی» تقسیم کرده‌اند که خود شامل اقسامی است. منظور از حکمت عملی مجموعه کارهایی است که وجود آن‌ها منوط به تصرف و تدبیر انسان است، اما حکمت نظری آنچه وجود آن موقوف به حرکات ارادی اشخاص بشری نباشد (همان: ۳۸).

در ایران باستان همواره دانایان به عنوان یکی از طبقات ممتاز مورد توجه بوده‌اند. افلاطون و ارسطو معتقدند که مغان ایرانی، قرن‌ها پیش از یونانی‌ها فلسفه را درس می‌دادند و حتی ارسطو فلسفه را در ایران، قدیم‌تر از مصر دانسته است؛ همچنین عده‌ای از محققان بر این باورند که «طالس، فیثاغورث و دمکریتوس با آگاهی از فلسفه و اندیشه‌های پژوهشگران شرق باستان، عقاید فلسفی خود را پایه‌گذاری کرده‌اند.» (سامی، ۱۳۴۷: ۱۳) در فلسفه زرتشت جهان تقابل دو نیروی خیر و شر (سپنت مئنیو و انگره مئنیو) است. به عقیده زرتشت جهان کامل نیست، ولی به سوی کمال پیش می‌رود. نویسندگان کلاسیک یونان،

فیثاغورث را شاگرد مکتب زردشت دانسته‌اند، وی از دیدگاه دوگانگی روان و تن و نیز تناسخ روان جانب‌داری می‌کرد (مهر، ۱۳۸۷: ۷۶). بعد از فیثاغورث کسانی چون دیموکریتوس (Democritus) و خانتوس (Xanthus) با سفرهایی که به سرزمین بابل داشتند، متأثر از آموزه‌های زرتشت به‌وسیله مغان زرتشتی شده‌اند (گیگر و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۷۳-۳۰۹). درباره امپیدوکلس (Empidoklēs) می‌گویند: «عالم او در معرض ستیز و نزاع عشق و نفرت قرار داشت.» (دوشن‌گیمن، ۱۳۸۵: ۱۳۵) این موضوع به‌شدت ما را به یاد ایران و فلسفه زردشت و زروانیان می‌اندازد. «بیز» و «کوممون» نیز این شباهت را ناشی از وام‌گیری و تأثیرپذیری امپیدوکلس از ایرانیان، البته به‌واسطه فیثاغورث می‌دانند. همچنین هراکلیتوس را علاوه بر مسأله تضاد در هستی، در باب مسئله محوریّت آتش متأثر از مغان می‌دانند (دورانت، ۱۳۷۶: ۱۵۷).

در نظر زرتشت، آفرینش نخستین جنبه مینوی و مثالی داشته‌است؛ «یعنی صور مثالی و روحی همه چیزها در جهان روح و روشنایی به‌صورت مینوی و مجرد از ماده توسط اهورامزدا آفریده شده» (گیگر و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۶۵)، بعد خداوند با خواست خود، آن‌ها را در قالب صورت پدید آورده‌است. بنابراین مُثُل و جهان صور نخستین که به نام افلاطون شهرت دارد، به جهان فروهری در حکمت ایران باستان برمی‌گردد (پانوسی، ۱۳۸۱: ۶۴).

در فرهنگ اسلامی نیز، ماهیت و چیستی حکمت بیشتر بر محوریت علم و معرفت است. «الکندی» نخستین فیلسوف مسلمان، حکمت را «علم الأشياء الکلیه بحقائقها» می‌داند (الکندی، ۱۳۶۹ هـ: ۱۷۷). «فارابی» بیشتر به مکتب نوافلاطونی تمایل داشت، اما معتقد به جدایی مکتب افلاطونی از مکتب مشائی نبود. وی کوشید بین آرای متضاد افلاطون و ارسطو آشتی بدهد. وارث آثار فارابی، «شیخ‌الرئیس ابن‌سینا» است. ابن‌سینا به‌جای شرح و تفسیر کتب ارسطو به پایه‌ریزی فلسفه اسلامی پرداخت. «ابن‌سینا با آن که به فیلسوف مشائی معروف است و کتاب معروف خود شفا را به شیوه مشائی به نگارش در آورده، ولی به متون حکمت اشراقی ترجمه شده اسکندرانی نیز دسترسی داشته و احتمالاً از میراث کهن حکمت ایرانی بهره بسیار یافته و سرانجام کتاب حکمت مشرقیین را نوشته‌است» (خامنه‌ای، ۱۳۸۰: ۲۳۴). بنابراین، علم به حقیقت اشیا متداول‌ترین معنای حکمت در فرهنگ اسلامی است.

علاوه بر این، در فرهنگ اسلامی معرفت از نگاهی متعالی در نظر گرفته شده‌است و در برخی از تعاریف حکمت را «معرفت وجود حق» (فارابی، ۱۴۱۳: ۳۸۲) یا «معرفت وجود واجب» (ابن‌سینا: ۱۴۰۴: ۲۰) معنا کرده‌اند. در قرن هفتم هجری، باوجود جوّ ضد فلسفه، «خواجه نصیر» و حکمای پیش و پس او هرگز از تدریس کتب فلسفه ابن‌سینا و شاگردان

او و حتی کتب شیخ اشراق غافل نبودند. این حکیم بزرگ در زمان خود بالاترین مرتبه را در منطق و فلسفه مشائی، حکمت اشراقی، علم کلام، علوم فقه و حدیث داشته است که هم سبب بقا و اعتلای این مکاتب گردید و هم آن‌ها را باهم آمیخت و آمیزه‌ای از این سه نسل را به نسل‌های بعدی گسیل داشت؛ به طوری که او را می‌توان الگوی ملاصدرا- مؤسس حکمت متعالیه- دانست.

ادبیات حکمی، بخش عمده‌ای از ادبیات فارسی را تشکیل می‌دهد و تعلیم و اخلاق در همه اغراض و انواع ادبی کهن از عناصر اساسی به شمار می‌آید.

اندرزنامه‌ها بخش مهمی از ادبیات دوره ساسانی را تشکیل می‌دهد. اثر این اندرزنامه‌ها در ادبیات اسلامی کاملاً مشهود است. اندرزهای پهلوی در طول سه یا چهار قرن اول هجری به زبان عربی ترجمه شد که بخش‌هایی از آن‌ها در کتاب‌های معروف به‌ویژه جاودان خرد ابن مسکویه، غرر ثعالی، کتاب التاج منسوب به جاحظ، عیون‌الخبار ابن قتیبه، مروج‌الذهب مسعودی و آثار ابن مقفع نقل شده است. (مشرف، ۱۳۸۹: ۱۸)

در روزگار اسلامی، آثار متأثر از قرآن کریم، احادیث و دیگر منابع اسلامی باعث پرباری و غنی‌تر شدن ادبیات حکمی- تعلیمی گردید و اغلب این آثار، گاه به صورت مستقیم و گاه غیرمستقیم و بینامتنی از یکدیگر متأثر گردیدند. «افکار حکیمان و اندیشمندان ایرانی هر یک در حکم حلقه‌هایی است از زنجیره به هم پیوسته افکار و عقاید، به‌ویژه در دوره اعتلای تمدن اسلامی، پیوستگی رشته فکر از عصری به عصر دیگر به شکلی بارز و برجسته نمایان است و از سنتی ریشه‌دار و اصیل حکایت می‌کند.» (همان: ۱۵۹) نویسندگان و سخنوران برجسته هر کدام با سبک و شیوه هنری خاص خویش از این اندیشه‌های ناب و متعالی بهره گرفته‌اند؛ به عنوان مثال، شیخ اجل در آثار خود، از غالب کتاب‌های حکمی و اخلاقی و درونمایه‌های آن‌ها تأثیر پذیرفته و اندیشه‌های گذشتگان را با نیازهای عصر خویش پیوند زده و به آفرینشگری پرداخته است. پس از سعدی، بسیاری از هنرمندان به تقلید از شیوه سخنوری وی پرداختند که از موضوع مقاله بیرون است.

مولوی عبدالله رواشد پیشینی یکی از پیروان موفق مکتب سعدی است. وی اندیشه‌های حکمی و اخلاقی و موضوعات و مضامینی را که در آثار پیش از روزگار سعدی وجود داشته و در آثار و اشعار افصح‌المتکلمین با زبان سهل و ممتنع مجال بروز و ظهور یافته، تقلید و بیان کرده است. این پژوهش قصد دارد ضمن بررسی میزان بازتاب حکمت سعدی در اشعار بلوچی روانبد، کیفیت تأثیرپذیری وی از سعدی، به‌ویژه در بوستان و گلستان و جوه اشتراک اشعار دو سخنور را بررسی و تحلیل کند.

۱-۱. روش پژوهش

پژوهش‌های تطبیقی، اغلب به آثاری اطلاق می‌شود که به «تلاقی ادبیات در زبان‌های مختلف، یافتن پیوندهای پیچیده و متعدد ادب در گذشته تا حال و به طور کلی، ارائه نقشی که پیوندهای تاریخی در تأثیر و تأثر داشته‌است، چه از جنبه‌های اصول فنی در انواع مکاتب ادبی و چه از دیدگاه جریان‌های فکری» (عُنیمی هلال، ۱۳۹۰: ۳۲) توجه دارد. تحلیل و بررسی تعاملات ادبی و فرهنگی میان آثار ادبی در دو مکتب مشهور از مکاتب ادبیات تطبیقی، یعنی مکتب آمریکایی و مکتب فرانسوی بیشتر معمول است. روش تحقیق در این مقاله بر اساس مکتب فرانسه است.

ادبیات تطبیقی از دیدگاه صاحب‌نظران این مکتب «بررسی تاریخ روابط بین‌المللی میان ادبیات‌های گوناگون است» (ندا، ۱۳۸۳: ۲۵-۲۶) و بخشی از تاریخ ادبیات به شمار می‌رود و وظیفه محقق در این مکتب، یافتن سرچشمه‌های اندیشه و الهام و مضامین و اسلوب‌های بیان و مکتب‌ها و انواع ادبی است.

اصول مکتب فرانسوی عبارتند از: تاریخ‌گرایی که مهم‌ترین ویژگی آن است؛ دیگر: تفاوت در زبان و ادبیات و وجود رابطه تاریخی میان دو ادبیات. «در مکتب فرانسه، تنها زبان است که شخصیت یک ادبیات را قابل مقایسه با شخصیت ادبیات دیگر می‌نماید؛ لذا ادبیات تطبیقی فقط در حوزه دو زبان و دو ادبیات متفاوت امکان دارد» (محسنی‌نیا، ۱۳۹۳: ۹۷-۹۸) و به وجوه مشترک و مشابه میان آثار ادبی ملت‌هایی که رابطه تاریخی و فرهنگی و ادبی باهم نداشته‌اند، توجه نکرده‌است. همچنین در این مکتب به جنبه‌های زیباشناختی آثار ادبی کمتر توجه شده‌است (همان: ۱۱۰).

۲-۱. ضرورت، اهمیت پژوهش

جایگاه مولوی عبدالله روانبد در شعر و ادب بلوچی مانند سعدی در زبان و ادب فارسی است؛ از این رو ضرورت مسئله ایجاب می‌کند که به بررسی حکمت در اشعار سعدی و اشعار بلوچی روانبد پرداخته و نیز علل بازتاب و کیفیت تأثیر و تأثر نشان داده شود.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

این پژوهش درصدد است به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

الف- مفاهیم مشترک حکمی بین دو شاعر در چه زمینه‌هایی است و چگونه در شعر آن‌ها نمود یافته‌است؟

ب- کیفیت تأثیرپذیری روانبد از سعدی و وجوه اشتراک مولوی روانبد با سعدی در چیست؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

تاکنون مقالات پژوهشی و آثار تحقیقی بسیاری به تحلیل و بررسی ابعاد گوناگون افکار و اندیشه‌های شیخ اجل سعدی شیرازی و حکمت وی و همچنین مقایسه و تطبیق با دیگر نویسندگان و شاعران انجام گرفته‌است. از برجسته‌ترین این تحقیقات عبارتند از: «حکمت سعدی» (هخامنشی: ۱۳۵۳)، «حکمت نظری و عملی در آثار سعدی» (ابراهیمی دینانی: ۱۳۹۲)، «تأثیر پندهای انوشیروان و بزرگمهر در گلستان سعدی» (سبزیان‌پور: ۱۳۸۷)، «تأثیرپذیری گلستان سعدی از آموزه‌های تعلیمی قابوس‌نامه» (یلمه‌ها و رجبی: ۱۳۹۳)، «مقایسه و بررسی گلستان سعدی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی» (حسن‌نژاد بچاری: ۱۳۹۱)، «مقایسه اشعار حکمی منسوب به امام علی (ع) با حکمت‌های گلستان و بوستان سعدی» (دولتیاری، ۱۳۹۳) و «بررسی گلستان سعدی و کیمیای سعادت از نظر فکری و زبانی» (احمدی: ۱۳۹۳). همچنین دیوان اشعار فارسی، عربی و بلوچی مولوی عبدالله روائید توسط عبدالغفور جهانانیده (۱۳۸۴)، دیوان بلوچی وی به وسیله عبدالرؤف ملآزهی (۱۳۸۹) و منظومه مکران نیز توسط عبدالغفور جهانانیده (۱۳۹۶) تصحیح و منتشر گردیده‌است و نورالله کرد در تذکره شاعران معاصر بلوچستان (۱۳۸۶) بخشی را به معرفی این شاعر اختصاص داده‌است. درباره روائید نیز پایان‌نامه و مقالاتی نگاشته شده‌است؛ از جمله: «دعوت به خداشناسی در دیوان مولانا روائید» (دهانی و نیکبخت: ۱۳۹۸)، «فقیه بزرگ، سعدی بلوچستان، علامه مولانا روائید» (رعایت الله روانبد: ۱۳۸۸) و پایان‌نامه کارشناسی ارشد صور خیال در دیوان مولانا روائید توسط علی اکبر بکران چرخ به راهنمایی محمود عباسی در دانشگاه سیستان و بلوچستان (۱۳۹۵). اما تاکنون پژوهش تطبیقی میان اشعار بلوچی روائید با بوستان و گلستان سعدی در موضوع حکمت عملی انجام نگرفته‌است.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. سعدی

شیخ اجل مصلح‌الدین سعدی شیرازی (۶۰۶-۶۹۰ ش.) از جمله بزرگ‌ترین معلمان اخلاق زبان فارسی است. کلام وی در نظم و نثر سرشار از اندیشه‌های اخلاقی است که حکمت او را تشکیل می‌دهند (صفا، ج ۳، ۱۳۶۹: ۵۹۹). اشعار حکیمانه که حاصل تأمل شخصی او در سفر و حضر است، در بوستان و گلستان بیشترین جلوه را دارد. سعدی در این دو اثر خود سعی در ترسیم جامعه‌ای دارد که بر محور انسان‌مداری، نیکوکاری، عدالت و واقع‌بینی بچرخد. وی نیکوکاری و عدالت را عمده‌ترین فضیلت‌ها می‌شمارد (هخامنشی، ۲۵۳۵: ۸۶-۱۲۳). منشأ و اساس دیدگاه اخلاقی سعدی را منابع گوناگونی نظیر قرآن،

نهج البلاغه، اندرزنامه‌های ایران باستان، کلیله و دمنه، قابوس نامه، اخلاق ناصری و کیمیای سعادت ذکر کرده‌اند (آزادی، ۱۳۷۳: ۲۷-۴۸). سفرهای فراوان و تحصیلات او در مدارس مستنصریه و نظامیه بغداد، سبب شده‌است تحت تأثیر اندیشه‌های علمی فراوانی قرار بگیرد؛ اما مبنای تفکرات او را حکمت و اندیشه‌های ایران باستان و حکمت اسلامی شکل می‌دهد.

۲-۲. روانبند

مولانا محمد عبدالله روانبند پیشینی، (۱۳۰۵-۱۳۶۷ ش) «در روستای باهوکلالت از توابع شهرستان چابهار به دنیا آمد. پدر وی قاضی محمد یحیی از روحانیون سرشناس منطقه بود. قاضی پس از چندسال سکونت در شهرهای باهوکلالت و راسک، سرانجام شهر «پیشین» را برای اقامت برگزید. او در محضر پدر روحانی و مادر زاهد خود مقدمات علوم را آموخت و پس از مدت زمان کوتاه توانست علوم معمول آن زمان مانند فقه و فلسفه و کلام و اصول ریاضیات و علوم ادبی را بیاموزد.» (روانبند، ۱۳۹۶: ۲۳-۲۵)

روانبند در سال ۱۳۳۰ ش. برای تکمیل تحصیلات خود در مدرسه دینی بزرگ «مظهرالعلوم کراچی» روانه کشور پاکستان شد و از محضر استادان بزرگی چون مولانا علی محمد سندی، مولانا فضل احمد، مولانا قاری رعایت الله و... بهره‌مند گردید. پس از دریافت درجه ممتاز از آن مرکز علمی معتبر و بازگشت به ایران با از دست دادن پدر، به‌جای وی به‌عنوان امام‌جمعه و جماعت و پیشوای مردم برگزیده شد (روانبند، ۱۳۸۹: ۵۸-۶۰).

وی علاوه بر علوم مذکور، در دانش‌های ادبی از جمله: علم عروض، قافیه، بدیع و بیان تسلط کامل داشت و دانستن این دانش‌ها را برای هر شاعری لازم می‌دانست. برخی آثار به‌جامانده از او عبارتند از: *ترازوی قلم، تجوید النحو، النهر الفائنض، نثر الفرائد فی شرح نظم- القواعد و الفوائد، قطوف دایه فی انواع ثماتیه، النهر الصافی فی العروض والقوافی، مجموعه غزلیات و قصاید فارسی و عربی، مجموعه اشعار بلوچی و اشعاری پراکنده به زبان اردو.*

دانش بسیار، رفتار نیک، مهمان‌نوازی و ساده‌زیستی او سبب شد خانه وی جایگاه آمد و شد عام و خاص گردد. روانبند علاوه بر وظیفه راهنمایی و رهبری در امور دینی و شرعی، شغل معلمی را در مدارس پیشین بر عهده گرفت و به تربیت دانش‌آموزان و نوآموزان آن دیار همت گماشت. مولوی روانبند، سرشناس‌ترین شاعر معاصر بلوچ، در بلوچستان ایران است. شاعری در خاندان وی - به‌ویژه خاندان مادری - تا چندین نسل رایج و معمول بوده است.

شیوه گویندگی وی با وجود این که از اطلاعات وسیعی از ادب فارسی و عربی و اردو و بلوچی برخوردار بود، ساده و بی‌پیرایه است. بدون شک منظور او از سخن گفتن ساده و

آسان این بوده که همگان گفته‌هایش را دریابند. بسیاری از نقادان و دوستان شعر روانبند به او «سعدی بلوچستان» لقب داده‌اند. نسبت دادن این لقب به او بیشتر برگرفته از تأثیر شعر او بر ادب و زبان بلوچی و حالت سهل و ممتنع بودن آن است، همچنان که آثار سعدی در ادب و زبان فارسی بسیار تأثیرگذار بوده است و سهل و ممتنع بودن از ویژگی‌های بارز شعر اوست و از جهتی دیگر شعر او نسبت به شعر دیگر شاعران کلاسیک بلوچستان فصیح‌تر و در مرحله بالاتری قرار دارد.

مولوی روانبند به سه زبان فارسی و بلوچی و عربی شعر گفته و به زبان اردو هم اشعاری پراکنده دارد که آن‌ها را از روی تفنن سروده است. مهم‌ترین و عالی‌ترین و بیشترین اشعار روانبند را شعرهای بلوچی او تشکیل می‌دهند که شهرت و آوازه شاعری او مدیون آنهاست. قالب‌های اشعار بلوچی روانبند یا به سبک شعر سنتی و کلاسیک بلوچی است یا این که تحت تأثیر شعر فارسی، به صورت قصیده و غزل و مسقط هستند (روانبند، ۱۳۹۶، با تلخیص از مقدمه مصحح: ۲۳-۲۹).

واحد شعر در قالب سنتی زبان بلوچی، مصراع یا در اصطلاح «بند» است. از آنجا که در این قالب محدودیت قافیه وجود ندارد و شاعر هر جای شعر اراده کند می‌تواند قافیه را تغییر دهد، به مثنوی در زبان فارسی شباهت نزدیک دارد (ر. ک. روانبند، ۱۳۸۳: ۵۷). وی چندین تخلص در اشعار خود به کار برده است؛ اما تخلص اصلی او در اشعار فارسی و بلوچی «عبدالله» و «روانبند» است که در واقع نام و نام خانوادگی او هستند (روانبند، ۱۳۸۹: ۶۰). محتوای اشعار او را به‌طور کلی اندیشه‌های عرفانی، اخلاقی، حکمی، موضوعات مذهبی، انعکاس اوضاع و احوال عصر شاعر، وطن‌دوستی و عشق به سرزمین بلوچستان تشکیل می‌دهد.

۲-۳. مفاهیم حکمی مشترک سعدی و روانبند

۲-۳-۱. در بیان قدرت خداوند

اشاعره قدرت را منحصر به وقوع فعل می‌دانند و توانایی ترک فعل را قدرت نمی‌دانند. (سیوری، ۱۴۰۵: ۹۵ و ۹۶) میرسید شریف جرجانی از قول قاضی عضدالدین ایچی می‌نویسد: «عقیده اشاعره این است که خدای را صفاتی زائد بر ذات است، پس او عالم به علم و قادر به قدرت و... است» (الجرجانی، ج ۸، ۱۳۷۳: ۱۴۴ و ۱۴۵). سعدی در بیان قدرت حق به توانایی انجام عمل خداوند تأکید فراوان کرده است. وی می‌گوید خداوند بلندمرتبه در عمل و توانایی انجام بر فعلی بسیار قدرتمند است و آفرینش تحت سلطه اوست که: «عصاره تاکی به قدرت او شهد فایق شده و تخم خرمایی به تربیتش نخل باسق گشته است» (سعدی، ۱۳۸۵: ۴).

ز ابر افکند قطره‌ای سوی یم   ز صلب افکند نطفه‌ای در شکم

از آن قطره لولوی لالا کند   وز این، صورتی سرو بالا کند

(سعدی، ۱۳۸۵: ۳۰۶)

روانبد در بیان قدرت حق تعالی در انجام فعلی عظیم جز این که در تشریح جزئیات اندکی دقیق تر است، با سعدی در تصویرسازی مشترک است. وی معتقد است: «پروردگار با قدرت خود هسته خرما را می‌پرورد و تبدیل به نخلی جوان با میوه، تنه، شاخه و خوشه می‌کند.»^۱

همچنین می‌گوید: «از قطره بارانی که از آسمان می‌چکد مروارید درست می‌شود. در واقع دست قدرت پروردگار دانا است که در صدف، گوهرسازی می‌کند یا قطره آبی که با قرار گرفتن در رحم مادر به حکمت و قدرت خداوند بعد از مدتی تبدیل به نوزاد می‌گردد.»^۲

۲-۳-۲. فراتر بودن خداوند از عقل و وهم انسان

شیخ اجل معتقد است که فهم، وهم و اندیشه و عقل انسان در شناخت کُنه ذات خداوند سبحان ناتوان هستند (نیز: ر. ک. نهج البلاغه/خطبه ۱):

نه بر اوج ذاتش پرد مرغ وهم   نه در ذیل وصفش رسد دست فهم
نه ادراک در کنه ذاتش رسد   نه فکرت به غور صفاتش رسد
دگر مرکب عقل را پویه نیست   عنانش بگیرد تحیر که بیست

(سعدی، ۱۳۵۹: ۳ و ۴)

روانبد در ناتوانی انسان از شناخت خداوند «گمان را به اسبی تیزگام تشبیه کرده است که در میدان شناخت پروردگار از تک افتاده و لنگ است و عقل در شناخت حکمت و اسرار الهی به پیروزی نخواهد رسید. عقل و فکر را به مرغی زیرک تشبیه کرده است که در راه شناخت خداوند به سبب زیادی تفکر در این راه، بال و پرش ریخته است. وهم حیل‌گر با آن همه مکر و نیرنگ، چیزی جز سرگردانی و خشکی نصیب نبرده است. چشم ظاهری عقل و خرد نیز در این راه، بینایی خود را از دست داده است. باطن خداوند در خیال انسان‌ها نمی‌گنجد.»^۳

سعدی و روانبد در بیان ناتوانی انسان از شناخت کُنه ذات حق تعالی دیدگاهی یکسان دارند. روانبد در تصویرسازی با اندکی جا به جایی، برعکس شیخ اجل، گمان را به اسب، و فکر را به مرغ بال‌وپر ریخته تشبیه کرده است.

۲-۳-۳. رزاقی خداوند و عام بودن روزی بندگان

سعدی معتقد است خداوند در هر صورت روزی می‌رساند. کفر و ایمان دلیلی برای قطع کردن روزی بندگان نیست:

ولیکن خداوند بالا و پست   به عصیان در رزق بر کس نسبت
ادیم زمین، سفره عام اوست   بر این خوان یغما چه دشمن چه دوست
چنان پهن خوان کرم گسترده   که سیمرخ در قاف قسمت خورد
مهیّاکن روزی مار و مور   اگر چند بی‌دست و پایند و زور

(سعدی، ۱۳۸۵: ۱-۳)

روانبد معتقد است: «خداوند سفره بزرگ روزی را برای همه کائنات گسترده‌است و با وجود گناه و عصیان، روزی آن‌ها را قطع نمی‌کند.^۴ یا خداوندی که رزق می‌بخشد به مومن و کافر و هم‌چنین به انسان، مرغ، مور، ماهی و مار؛ یعنی به کل موجودات روزی عطا می‌کند.»^۵

۲-۳-۴. هدفمندی در نظام آفرینش و لزوم توجه به همه کائنات

چنانچه امیرالمومنین علی (ع) می‌فرماید: این خداست که با نشانه‌های تدبیر که در آفریدگانش دیده می‌شود، بر عقل‌ها آشکار شده‌است (نهج البلاغه/ خطبه ۱۸۲). سعدی نیز به وجود نظام و نظم در کائنات و رابطه علی و معلولی بین پدیده‌ها و انسان اقرار می‌کند و معتقد است که همه موجودات برای انسان خلق شده‌است:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند   تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرمائیدار   شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

(سعدی، ۱۳۸۵: ۴)

روانبد می‌گوید: «قلم سرنوشت بر روی صفحه کون و مکان، رخدادها و حالات مختلف را نوشت و خداوند با طناب نظم همه این وقایع را در مجموعه عالم به هم محکم گره زد. خورشید و ماه را برای سیر و گردش فرمان داد و بر روز و شب که چون اسبی ابلق هستند زینی محکم از احکام و فرمان‌های خود، بر آن‌ها بست.»^۶

۲-۳-۵. تواضع به سبب آفرینش از خاک ناچیز

فروتنی یکی از ویژگی‌های برجسته انسان است که سبب برتری آدمی می‌شود. بسیاری از خصوصیات نیک آدمی از تواضع سرچشمه می‌گیرد. شیخ اجل داشتن تواضع را در معنی، پذیرفتن نقاط ضعف و کوشش در رفع و اصلاح آن‌ها دانسته و آن را شرط رسیدن به مقام انسانیت تلقی کرده‌است (آزادی، ۱۳۷۳: ۵۸). وی در این اشعار تا حدودی از آیه

ذیل متأثر است: «بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ» (سجده/ ۷ و ۸).

ز خاک آفریدت خداوند پاک   پس ای بنده افتادگی کن چو خاک
حریص و جهان سوز و سرکش مباش   ز خاک آفریدندت آتش مباش
(سعدی، ۱۳۸۵: ۴۰۳)

روایتی برای بیان تواضع تصویری مشابه با سعدی دارد، باین تفاوت که تمثیلی بر آن افزوده است. «ای انسان تو از خاک خلق شدی، پس مانند خاک افتادگی کن و چون آتش سرکشی نکن.» بند دوم تمثیلی است بر بند اول که گوید: «چرتک (پرنده ای کوچک)، آواز شاتلی (یا کریم، فاخته) سر می دهد، و این گونه تقلید زینده تو نیست.»^۷

۲-۳-۶. ناتوانی بنده در شکر انعام خداوند

بدون شک هیچ کس توان شکر همه نعمت های خدا را ندارد؛ بنابراین، آن بندگی که شایسته بارگاه الهی باشد برای هیچ کس مقدور نیست. چنان که در قرآن کریم هم می فرماید: «وَ إِنْ تَعَدَّوْا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» (النحل/ ۱۸؛ نک: ابراهیم/ ۳۴). پس بهتر این است که بر ناتوانی خود در شکرگزاری از حق معترف باشیم. نفس می نیارم زد از شکر دوست   که شکری ندانم که در خورد اوست
عطایی است هر موی از او برتم   چگونه به هر موی شکری کنم؟
(سعدی، ۱۳۸۵: ۴۷۵)

از دست و زبان که برآید   کز عهده شکرش بدر آید
(سعدی، ۱۳۸۵: ۳)

روایتی نیز می گوید: «شکر انعام حق به دست هیچ کس ادا نخواهد شد. نعمت های الهی آن چنان زیاد هستند که زبان در حساب کردن آنها عاجز است. اگر بنده هزار سال با صد زبان بر هر سر موی که دارد شکرگزاری کند باز هم شکر یک نعمت خداوند را از صد هزار نعمت او نمی تواند ادا کند.»^۸

۲-۳-۷. قضا و قدر

سعدی «مانند هزاران فقیه، محدث، راوی، مقرر، ادیب و متکلم و فیلسوف و خطیب واعظ که در مدارس و معاهد حوزه های تمدن اسلامی تربیت شده بودند پیرو مکتب کلامی اشعری است و یکی از اصول مهم این مکتب عقیده به قضای محتوم و قدر ازلی و سعادت و شقاوت ذاتی است.» (محقق، ۱۳۶۳: ۴۷) اشاعره معتقدند، «قضا عبارت است از حکم

خداوند به آن چه که بنده انجام دهد؛ اعم از کارهای نیک و کارهای بد.» (همان: ۴۷) مولوی عبدالله روایتد نیز افکار و عقاید مشترکی در زمینه قضا و قدر با سعدی دارد. اندیشه‌های کلامی مشترک و پیروی روایتد از سعدی، یقیناً از نوع نگاه و دیدگاه اشعری او سرچشمه می‌گیرد. در ادامه چند مورد از مشترکات سعدی و روایتد درباره قضا و قدر بیان می‌گردد:

۲-۳-۱. سرنوشت محتوم

سعدی: «دو چیز مُحال عقل است: خوردن بیش از رزق مقسوم و مردن پیش از وقت معلوم.» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۸۹)

روایتد: «ای انسان‌ها تقدیر الهی را تماشا کنید که چگونه قدرت‌نمایی می‌کند. آدمی را دو چیز به زور می‌برد: یکی آب و دانه (مراد رزق و روزی) و دیگر خاک گور؛ یعنی این‌ها همراه انسان هستند و از آن‌ها گزیر و گریز نیست.»^۹

۲-۳-۲. تدبیر در تغییر تقدیر سودمند نیست

شنیدم که می‌گفت و گردن به بند   نباشد حذر با قدر سودمند

اجل چون به خونس بر آورد دست   قضا چشم باریک بینش بیست

(سعدی، ۱۳۸۵: ۴۳۵)

روایتد معتقد است: «هرزمانی که قضای الهی مانند تیری به سمت شخص می‌آید، دست‌وپنجه تدبیر بی‌اثر خواهد گشت.»^{۱۰} اشاره است به این سخنان مشهور: «الْعَبْدُ يُدَبِّرُ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۹۲)؛ «اذا جاء القضاء ضاق الفضا» (همان: ۹۲).

۲-۳-۸. صبر تلخ است ولی میوه شیرین دارد

هیچ دارو بی‌صبر بر تلخی و رنج به شفا نمی‌انجامد و آدمی باید از این خیال واهی طمع ببرد. زمانی که بیماری پیش‌آید، از روی ناچاری به امید شفا، تن به رنج باید داد و اگر نه، بیماری تن را به هلاکت کشد و رنج بیشتر خواهد شد (غزالی، ج ۲، ۱۳۸۰: ۱۳۱). سعدی که گویا متأثر از اندرزهای منسوب به انوشیروان باشد که معتقد است: الصبر کاسمه و عاقبتة العسل (راغب اصفهانی، ۱۳۸۷: ۵۲۵ و دباشی، ۱۳۷۰: ۹۴). وی در این باره می‌گوید:

منشین ترش از گردش ایام که صبر   تلخ است ولیکن بر شیرین دارد

(سعدی، ۱۳۸۵: ۴۱)

روایتد می‌گوید: «درمان درد از دست دادن کسی، چیزی جز صبر نیست. اگرچه تلخ است ولی ثمرش شیرین، آبدار و خوش‌رنگ است.»^{۱۱}

۲-۳-۹. کوشش

کوشش و تلاش از جمله مؤثرترین ویژگی‌های انسان سعادت‌مند بوده است که در قرآن کریم و مبادی فرهنگ اسلامی به این مسئله بسیار تصریح شده است. «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم / ۳۹) سعدی به تبعیت از قرآن عامل پیروزی در جنگ و دشواری را سعی و تلاش می‌داند و همچنین آن را بالاتر از زور بازو می‌شمارد. وی معتقد است که انسان ساعی همواره به خواسته‌هایش خواهد رسید:

توقع مدارای پسر گرسنگی که بی سعی هرگز به جایی رسی

(سعدی، ۱۳۸۵: ۳۸۹)

به همت برآر از ستیهنده شور که بازوی همت به از دست زور

(سعدی، ۱۳۸۵: ۳۳۳)

روایت معتقد است: «سعادت و رستگاری میوه درخت کار و کوشش است؛ پس ای مردم! شما اکنون فرصت دارید. با اراده‌ای محکم دست به کار شوید که زمان در دست شماست؛ زیرا که انجام گرفتن هر کار، بستگی به توانایی و اراده شخص دارد.»^{۱۲} یا این که می‌فرماید: «کامیابی، ثمره کار و کوشش است. چگونه می‌خواهید میوه انبه برداشت کنید در صورتی که درخت خرماي کروج (نخلی با ثمره ریز و بی‌ارزش) کاشته‌اید؟ اگر گوهر با ارزش و گران‌بها می‌خواهید، باید در اعماق دریا فروبروید یا اگر سنگ گران‌بهای لعل را طالب هستید، از کاهلی دست بردارید و کوه‌های سخت را از هم بشکافید.»^{۱۳}

۲-۳-۱۰. پرهیز از تعلقات نفسانی

از دیدگاه اسلام خواسته‌های نفسانی از موانع رشد آدمی و گناه از عوامل بسیار خطرناک است که مانند دشمنی پنهان ولی درونی در کمن انسان نشسته است. «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي» (یوسف / ۵۳). سعدی معتقد است که پیروی از نفس اماره، آتش دوزخ را بر تن آدم ضروری می‌کند. پس برای دوری از آتش دوزخ چاره‌ای جز پرهیز از نفس اماره نیست. سعدی احتمالاً به این سخن انوشیروان هم نظر داشته است که ابوالمعالی از او در قابوسنامه نقل می‌کند: اگر خواهی که از پشیمانی دراز ایمن گردی به هوای دل کار مکن (عنصر المعالی: ۱۳۴۵: ۵۴).

که شهوت آتش است از وی پرهیز به خود بر آتش دوزخ مکن تیز

(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۸۰)

روانبد می‌گوید: «کسانی که پیرو نفس و هوی و هوس، دروغ، دزدی، زنا، مسخره کردن، غیبت، ستم، زورگویی، تکبر، ربا و رشوه، کینه و حسد، فسق و فجور و بدعت بودند در روز قیامت گرفتار رنج و سختی خواهند بود.»^{۱۴} البته این باور در میان همه معتقدان به ادیان توحیدی رایج است.

۲-۳-۱۱. اثر آزار و زخم زبان

زبان ابزار پیام‌رسانی است و همان‌طور که می‌تواند منشأ بهترین اندیشه‌ها باشد، نیز می‌تواند سرچشمه بسیاری از دشمنی‌ها شود. زخم زبان یکی از جمله آفت‌های زبان است که باعث کدورت درون می‌گردد. سعدی آزار زبان را همیشگی می‌داند که در دل آدم می‌ماند. وی در گلستان می‌فرماید: «پیکان از جراحت به درآید و آزار در دل بماند.» (سعدی، ۱۳۸۵: ۱۶۷) سعدی را می‌توان علاوه بر قرآن و مبادی فرهنگ اسلامی، متأثر از این سخن ابن مقفع در کلیله و دمنه نیز دانست: «هر تیر که از گشاد زبان به دل رسد بر آوردن آن در امکان نیاید و درد آن ابدالدهر باقی ماند.» (منشی، ۱۳۵۱: ۲۰۹)

همچنین روانبد اشاره می‌کند که داغ زخم زبان تا روز قیامت همراه انسان می‌ماند: «زخم زبان تا روز قیامت درمان نخواهد شد.»^{۱۵}

۲-۳-۱۲. در نکوهش دنیا

تقریباً همه سخنوران حکیم کمابیش در ذمّ و نکوهش دل‌بستگی به دنیا و تعلقات آن سخن گفته‌اند و دنیادوستی را موجب تباهی انسان و سرچشمه همه گناهان برشمرده‌اند. شیخ اجل و روایت‌دهنده هم متأثر از مبادی فرهنگ اسلامی، در ناپایداری و افسونگری دنیا سخنان بسیار زیبا گفته‌اند تا عبرتی شود برای کسانی که نپذیرند و از آن دل بردارند. قبل از سعدی کسانی چون عنصرالمعالی در قابوسنامه (عنصرالمعالی، ۱۳۴۵: ۵)، رودکی (ابن رسول و مارانی، ۱۳۹۳: ۱۰۷ و ۱۱۴)، ابن وردی (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۸۴)، امیرالمومنین در نهج البلاغه (طهماسبی، ۱۳۹۱: ۶-۸)، ابن مقفع در کلیله و دمنه (فروغی‌نیا، ۱۳۸۷: ۷۵) درباره ناپایداری دنیا سخن بسیار گفته‌اند و سعدی نیز این مضمون را به شیوه‌های گوناگون بیان کرده است. در ادامه چندین مورد از مضامین و تصویرهای مشترک سعدی و روانبد درباره دنیا بیان می‌گردد:

۲-۳-۱۲-۱. دل نیستن به دنیا

جهان ای برادر نمآند به کس   دل اندر جهان آفرین بند و بس

(سعدی، ۱۳۸۵: ۱۷)

روانبد می‌گوید: «هیچ کس از نظر مال، مقام، قدرت، جوانی، زیبایی و سپاهیان همچون فریدون نبود. هیچ کس نباید به زندگی این جهانی دل ببندد؛ زیرا دنیای افسونگر به کسی وفا نمی‌کند و به جز خداوند سبحان کس دیگری پایدار نخواهد ماند.»^{۱۶}

۲-۳-۱۲. دنیا به کس نمی‌پاید

بدین پنج روزه اقامت نماز   به اندیشه تدبیر رفتن بساز
 که را دانی از خسروان عجم   ز عهد فریدون و ضحاک و جم
 که بر تخت و ملکش نیامد زوال؟   نماند به جز ملک ایزد تعال
 (سعدی، ۱۳۸۵: ۳۳۱)

روانبد: «دنیا پنج و شش روزی بیش نیست همه روزها چه خوش و چه ناخوش سرانجام سپری می‌شوند. نه تُرک سفیدپوست می‌ماند و نه حبشی سیاه‌پوست. هر موجود زنده‌ای سرانجام طعم مرگ را خواهد چشید.»^{۱۷}

۲-۳-۱۲.۳. دنیا در ساحری همچون زنی افسونگر است

منه بر جهان دل که بیگانه‌ای است   چو مطرب که هرروز در خانه‌ای است
 نه لایق بود عیش با دلبری   که هر بامدادش بود شوهری
 (سعدی، ۱۳۸۵: ۳۴۳)

روانبد می‌گوید: «دنیا مانند پیرزنی مگار و هاروت بابلی نیرنگ‌باز و ساحر است.»^{۱۸} روانبد در این تصویر متأثر از سخن رسول خدا (ص) است که می‌فرماید: «پرهیزید از دنیا که وی جادوتر است از هاروت و ماروت.» (غزالی، ج ۲، ۱۳۸۰: ۱۳۴) اصل تصویر از حضرت مسیح (ع) است (محقق، ۱۳۶۹: ۹۸) و در دوره اسلامی پیش از همه امام علی (ع) در نهج البلاغه فرمودند: «یاد دنیا یا دنیا غری غیری قد طَلَّقْتُكَ ثَلَاثًا لَارْجَعُهُ فِیْهَا.» (نهج البلاغه/۱۵۳)

۲-۳-۱۲.۴. دنیای زودگذر

دریغا که بی ما بسی روزگار   بروید گل و بشکفد نوبهار
 بسی تیر و دی‌ماه و اردیبهشت   برآید که ما خاک باشیم و خشت
 (سعدی، ۱۳۸۵: ۴۹۶)

روانبد می‌گوید: «هنگامی که بعد از مدتی از دوره زندگی کسی می‌گذرد مرگ او را فرامی‌گیرد و بعد از مردن اسم و آوازه آن شخص از بین می‌رود و خاک گور او را برای ساخت خشت به گل تبدیل می‌کنند و خشت خاک مرده را زینت و آرایش خانه و کاشانه دیگری می‌کنند.»^{۱۹}

۲-۳-۱۳. غنیمت شمردن عمر و بهره نیک بردن از روزگار

اغتنام فرصت از مضامین شایع در ادبیات جهان است که اغلب سخنوران درباره آن مطالبی نقل کرده‌اند. سعدی و روانبد نیز مانند بیشتر سخنوران درباره اغتنام فرصت و بهره نیک بردن از روزگار مطالبی را بیان و فرصت شمردن عمر را توصیه کرده‌اند. از آنجایی که انسان در دنیا مثل یک رهگذر است. بنابراین، توشه سفر آخرت را باید هر کس به همراه داشته و غم خوار خویش باشد؛ زیرا بعد از مرگ هیچ کس به یاری او نخواهد شتافت. خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر ز آن پیشتر که بانگ برآید: فلان نماند

(سعدی، ۱۳۸۵: ۱۹)

روانبد می‌گوید: «ای مردم! آگاه باشید که شما در این دنیا مثل رهگذری هستید؛ پس تا زنده هستید به فکر تک‌تک لحظات خود باشید و توشه‌ای برای آخرت خود بفرستید؛ زیرا که بعد از مرگ کسی غم‌خوار شما نخواهد بود.»^{۲۰}

۲-۳-۱۴. تأکید بر اعمال به جای اصل و نسب

درباره اصل و نسب خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ.» (سجده/ ۷ و ۸). هر کس معنی این آیه را درک کرد دیگر به نسب خود فخر نخواهد ورزید. سعدی معتقد است در محضر پروردگار اعمال آدمی مهم است نه این که نسبش به چه کسی برمی‌گردد. سعدی در این باره نقل می‌کند: «اعرابی را دیدم که پسر را همی‌گفت یا بُنی اِنکِ مَسْئُولٌ یَوْمَ الْقِیَامَةِ مَاذَا اِکْتَسَبْتَ و لا یُقَالُ بِنِ اِنْتَسَبْتَ؛ یعنی تو را خواهند پرسید که عملت چیست نگویند پدرت کیست.» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۴۹)

روانبد نیز چنین تأکید می‌کند که در روز قیامت اعمال صالح به کار آدم می‌آید نه اصل و نسب؛ برای همین همواره انسان را به عمل نیک توصیه می‌کند: «عمل نیک انجام بدهید که عمل نیک به کار می‌آید نه اصل و نسب یا سرداری و طایفه‌گری.»^{۲۱}

۲-۳-۱۵. نام نیک به عنوان میراثی جاودانه

سعدی می‌گوید: در این سرزمین قبل از ما کسان زیادی زندگی کردند که جز نام نیک یا بد از آن‌ها چیزی به یادگار نمانده‌است و بعد از ما نیز دیگران می‌آیند؛ بنابراین با عدل و انصاف زندگی کنید تا از شما به نیکی یاد کنند.

جز نام نیک و بد چه شنیدی که بازماند از دور ملک دادگران و ستمگران

عدل اختیار کن که به عالم نبرده‌اند بهتر ز نام نیک، بضاعت مسافران

(سعدی، ۱۳۸۵: ۱۰۹)

روانبد نیز با سعدی هم عقیده است و بر این باور است که از کل وجود انسان جز نامی باقی نخواهد ماند و این تن خاکی دوباره به خاک برمی گردد. وی می گوید: «آدمی می میرد و از او نام نیک یا بد به یادگار می ماند و جسم خاکی دوباره در خاک پنهان خواهد شد.»^{۲۲}

۲-۳-۱۶. غافل نبودن از مکافات عمل

در دنیا بنای زندگی بر این است که هر کنشی، واکنشی داشته باشد و هیچ کاری بی پاسخ نماند. قرآن کریم می فرماید: «لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» (فاطر/۱۸). با توجه به این دیدگاه، ما مسئول رفتار دیگران علیه خودمان هستیم. اگر با کسی بد رفتاری کنیم، بد رفتاری خواهیم دید و اگر خوش رفتاری کنیم، از ثمره آن برخوردار خواهیم شد. در کلیله و دمنه آمده است: «هر چی کرده شود، مکافات آن از نیکی و بدی بر اندازه کردار خویش چشم می باید داشت، چه هر که تخمی پراکند ریع آن بی شک بردارد.» (نصرالله منشی، ۱۳۵۱: ۳۳۷)

مگوی آنچه طاقت نداری شنود که جو کشته گندم نخواهی درود

(سعدی، ۱۳۸۵: ۴۵۵)

روانبد توصیه می کند که به دنبال وساوس شیطانی نرو؛ زیرا هر کس ضامن اعمال خود در این دنیا است. هر چه که کاشته است درو می کند چون گندم از گندم می روید و جو از جو. (هر کسی نتیجه اعمال خود را می بیند.)^{۲۳} اشاره به آیه ۳۸ سوره مدثر دارد که خداوند می فرماید: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ».

۲-۳-۱۷. کوچک نشمردن گناه و دشمن

اشتباهی کوچک گاهی عواقب بسیار سنگین دارد؛ بنابراین در هر حال آدمی نباید از دشمنان و خطرهای آن غافل باشد؛ زیرا تاوان سنگین خواهد داد. مضمون خطر دشمن کوچک در ایران باستان بسیار رایج است. از پندهای منسوب به انوشیروان است که می گوید: «دشمن را اگر چه خرد بود، خوار مدارید.» (مستوفی، ۱۳۳۹: ۱۱۷) سعدی در گلستان می گوید: «هر کس دشمن کوچک را حقیر می دارد، بدان ماند که آتش اندک را مهمل می گذارد.» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۷۴)

روانبد نیز برای پرهیز از فتنه و فساد هر چند اندک، اینگونه توصیه و تأکید می کند: ذره آتش اگر چه کوچک و ناچیز است اما زمانی که شعله ور شود عالمی را زیر و رو خواهد کرد؛ پس هیچ وقت فتنه های چون آتش را به دیده سهل ننگرید که ممکن است جهانی را به آتش بکشد.^{۲۴}

۲-۳-۱۸. تغییر ناپذیری اصل بد

هر چیز یا کس طبیعت و سرشتی دارد. بر اساس تجربه ثابت شده است که اصل و ذات بشر حتی در شرایط متفاوت هم تغییر ناپذیر است. درباره این موضوع در ادبیات فارسی سخنان بسیار گفته اند. برای نمونه، نویسنده قابوسنامه می گوید: «اندر شورستان تخم مکار که بر نهد و رنج بیهوده بود؛ یعنی که با مردان ناسپاس، مردمی کردن چون تخم بود که به شورستان افکنی.» (عنصرالمعالی، ۱۳۴۵: ۲۹) سعدی مشابه این سخن، می گوید:

شمشیر نیک از آهن بد چون کند کسی   ناکس به تربیت نشود ای حکیم کس
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست   در باغ لاله روید و در شوره بوم خس
زمین شوره سنبل بر نیارد   در او تخم و عمل ضایع مگردان

(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۴)

روایت می گوید: «در پیش مردم نادان شعرهای گران بهای همچون گوهر خود را میفشان؛ زیرا دل‌های ایشان مانند تخته سنگ‌های بزرگ و سیاه سخت شده است که هرگز با سخنان چون شبنم و قطره‌های باران تو نرم نمی‌شوند. بر روی زمین مرتفع هیچ گاه گیاهی سبز نخواهد روید و بر سطح شوره‌زار و سنگریزه‌ها هرگز گل و گیاه نمی‌روید.»^{۲۵}
یا می گوید: «اگرچه آب یکی است که بر روی خاک جاری می‌شود، اما رنگ و بوی هر گل و گیاه در بوستان متفاوت است.»^{۲۶}

۲-۳-۱۹. زندگی کردن به عزت و سرافرازی

کرامت نفس و عزت مؤمن در بی‌نیازی او از مردم است. البته این بدان معنی نیست که انسان‌ها بی‌نیاز از یکدیگر هستند و کسی را به کسی حاجتی نیست، بلکه به این معنی است که در مناسبات اجتماعی، در برخوردها، در طلب احتیاجات و رفع نیازها انسان به حفظ عزت خود بکوشد و تن به استرحام ندهد؛ زیرا به دنبال شکسته شدن کرامت و عزت انسان، شخص پذیرای همه کجی‌ها و ناراستی‌ها می‌شود؛ یعنی آنکه تن به درخواست و تقاضا می‌دهد خود را پذیرای امور دیگری نیز می‌کند. سعدی و رواند هم در اشعار خود ذلت را نمی‌پذیرند. از جمله سعدی در گلستان می گوید: «دو برادر یکی خدمت سلطان کردی و دیگر به زور بازو نان خوردی. باری این توانگر گفت درویش را که: چرا خدمت نکنی تا از مشقت کار کردن برهی؟ گفت: تو چرا کار نکنی تا از مذلت خدمت رهایی یابی که خردمندان گفته‌اند نان خود خوردن و نشستن به که کمر شمشیر زرین به خدمت بستن.»

(سعدی، ۱۳۸۵: ۶۷)

روانبد می گوید: «از پیشینیان پند و اندرزى به جای مانده است که جان خود را برای کسب عزت فدا کن؛ زیرا که زندگی در مذلت و خواری از مرگ هم بدتر است. ای انسان شایسته تو نیست که مثل جانوران ذلیل و خوار و مورد اهانت و تحقیر قرار بگیری.»^{۲۷}

این موضوع به عنوان یکی از درونمایه های اصلی حکمت عملی قبل از سعدی، در مبادی حکمت یونان و ایران باستان و فرهنگ اسلامی به اشکال گوناگون و به وفور بیان شده است؛ به عنوان مثال، شبیه به این مضمون در قابوسنامه آمده است: «از گرسنگی بمردن به از آن که به نان فرومایگان سیر شدن.» (عنصرالمعالی، ۱۳۴۵: ۵۲)

۲-۳-۲. دست از جان شستن و آزادگی

گاه پیش می آید که انسان هیچ چاره ای پیش روی خود نمی بیند و مصلحت خود را به ازدست دادن جاننش می پذیرد و از هر چه که نباید بگوید پرده برمی دارد و دیگر پروای آزار یا از دست دادن جان خود را ندارد؛ به همین سبب هر چیز در دل دارد می گوید. سعدی معتقد است که بزرگ ترین وقایع زمانی اتفاق می افتند که شخصی ترس از جان دادن نداشته باشد. که گویا متأثر از این کلام اردشیر بوده است: «فعل الشر من قلّه الحیله؛ اقدام به کار بد، به سبب ناچاری است.» (ابن منقذ، ۱۳۵۴: ۴۳۹)

به روز معرکه ایمن مشو ز خصم ضعیف که مغز شیر بر آرد چو دل ز جان برداشت

(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۷۸)

روانبد نیز بر این موضوع تأکید می کند و می گوید: «مرد هر اندازه خویشتن دار باشد زمانی که مورد ستم واقع شود و زیر بار بدنامی و اتهام رود، در این هنگام ترس و بیمش از بین می رود و از همه چیز بیزار می شود و هر وقت فرصتی برای او پیش بیاید آماده جنگ و نبرد می گردد و همانند اژدها برای از بین بردن دشمنانش خون خوار می شود.»^{۲۸}

۳. نتیجه گیری

با توجه به این که سرچشمه های اصلی الهام و اندیشه های شیخ اجل، تعالیم و حکمت ایران باستان و فلسفه و حکمت و کلام اسلامی است و این بستر فکری برای همه هنرمندان و سخنوران مشترک است، به طبع مولوی عبدالله روانبد که از جمله موفق ترین پیروان سعدی، هم از نظر کلامی، هم از نظر فصاحت در زبان بلوچی است، بیشترین تأثیر را از استاد سخن پذیرفته است.

در این پژوهش، وجود مضامین مشترک و مشابه در آثار سعدی و روانبد نشان از توجه هر دو شاعر به ادبیات حکمی و تعلیمی دارد. حکمت و اخلاق در آثار هر دو سخنور به شکل عملی در زندگی شخصیت ها و قهرمانان حضور و نمود پیدا کرده است، تاجایی که بسیاری از مفاهیم تعلیمی و مضامین اخلاقی در آثار روانبد و سعدی شبیه به هم و در برخی

موارد یکی می‌شوند. اگر تفاوت اندکی در لفظ یا واژه‌ها دیده می‌شود به سبب تفاوت در زبان است که در هر صورت پیوند معنایی و پیام یکسانی دارند. از جمله مضامین مشترک در آثار سعدی و روائید می‌توان به مواردی چون «عبرت و پند گرفتن، اجل محتوم و رزق معلوم، اغتنام فرصت و ایام جوانی را قدر دانستن، رهایی از بند تعلقات و دل نبستن به دنیا، صبر در برابر مشکلات، شکرگزاری و ...» اشاره کرد و از جمله تصویرسازی‌های مشترک دو سخنور: «تشبیه عمل به بذر، تشبیه زخم زبان به تیر، تشبیهاتی که برای ناپایداری دنیا و عدم دل‌بستگی به آن» بیان شد، اشاره کرد. البته تصویرهای نامبرده مختص سعدی نیست و غالباً از جمله مضامینی است که پیش از روزگار وی در ادب فارسی و عربی شایع و تکرار و بسآمد آن‌ها گاه جزو سنت ادبی بوده‌است؛ اما با توجه به تأثیر فراوان شیخ اجل بر اندیشه و شیوه سخنوری مولانا عبدالله روائید، می‌توان اذعان کرد وی بیشتر مضامین و تصاویر فوق را از طریق سعدی اخذ کرده‌است. بیشتر مضامینی که دو سخنور بیان کردند و در آن هم‌نظر بودند در باب چگونگی رسیدن یک انسان به سعادت دنیوی و اخروی بود. راهکاری که برای رسیدن به این گونه سعادت بیان داشتند «دست کشیدن از عادات و اندیشه‌های ناپسند و مذموم، و آراستن خویشتن به سجایای نیک اخلاقی و اعمال و افعال حسنه بود»؛ یعنی انسان آرمانی سعدی و روائید باید وجود خود را از صفات مذموم و نکوهیده پاک کند تا به سعادت و رستگاری در دو جهان دست یابد.

برای عینیت‌بخشی کلام در اشعار هر دو سخنور، استفاده از آیات و احادیث، اساطیر و شخصیت‌های مذهبی به یاری تشبیه و تمثیل به چشم می‌خورد. دوگانگی در آموزه‌های اخلاقی هر دو سخنور نشان از تفکر روشن ایشان دارد؛ از جمله این دوگانگی: محتوم بودن قضا و قدر و در برابر آن دعوت به تلاش برای به دست آوردن رزق و روزی است. همچنین سهل و ممتنع بودن اشعار روائید در زبان بلوچی موجب شده‌است که وی را «سعدی بلوچستان» بنامند که به سبب پیروی از نوع بیان شیخ اجل سعدی شیرازی می‌تواند باشد. اما از تفاوت‌های عمده سعدی و روائید این است که اشعار بلوچی روائید با وجود مشترکاتی که با اشعار سعدی دارد، منظومه‌های داستانی است که حکمت او شامل ابیاتی پراکنده است که در گفتار و رفتار بسیاری از شخصیت‌های داستانی وی نمود دارد، اما شیخ اجل به طور عمده به آفرینش آثار تعلیمی و تربیتی اقدام کرده و حکمت عملی سعدی در سراسر آثار او، گاه به صورت داستان و حکایت بیان شده‌است.

یادداشت‌ها

۱.

گدگ، رودین ایت خدا، نخلی جوان بیت

گون برء کنتء کتگء لءتء کوکرء

(روانید، ۱۳۸۹: ۷۳)

.۲

ترمپی که چکء ایت دُر صدف جور بیت
دست ء دانا انت دُر صدف ساز ایت گوهرء
قطره ء آپی که جهیت از پشتء پدر
برقرار آرامء گرایست بطنء مآدرء
(روانید، ۱۳۸۹: ۷۲)

.۳

لنگ انت ای میدانء تهء تیزگامین گمان
رتک انت چه فکرء زیرکین مرغء بالء پر
خشکء حیرانء کت اءک و همء حیلہ گر
بیرگء بینائین خرد بیتگ بی بصر
بندانت پر انسانء خیالاتان رهگذر
(روانید، ۱۳۸۹: ۴۹۴)

.۴

پیش کش ایت رزقء پراهین پتء
پر گنه نانء نه بُرایست هچ برء
(روانید، ۱۳۸۹: ۲۶۳)

.۵

رزق بخش ایت به مومنء کفار
مردمء مرغء مورء ماهی، مار
(روانید، ۱۳۸۹: ۲۴۸)

. ۶ (همان: ۲۱۰)

. ۷ (همان: ۹۴)

. ۸ (همان: ۱۴۲)

. ۹ (همان: ۵۱۰)

. ۱۰ (همان: ۵۰۹)

. ۱۱ (همان: ۵۱۳)

۱۲. (همان: ۶۲۶)
 ۱۳. (همان: ۶۴۸)
 ۱۴. (همان: ۱۱۲)
 ۱۵. (همان: ۵۲۱)
 ۱۶. (همان: ۸۳ و ۸۴)
 ۱۷. (همان: ۴۲۰)
 ۱۸. (همان: ۹۵)
 ۱۹. (همان: ۱۲۵)
 ۲۰. (همان: ۱۳۵)
 ۲۱. (همان: ۹۷)
 ۲۲. (همان: ۱۲۴)
 ۲۳. (همان: ۴۲۰)
 ۲۴. (همان: ۲۳۱)
 ۲۵. (همان: ۱۴۱)
 ۲۶. (همان: ۷۱)
 ۲۷. (همان: ۴۶۸)
 ۲۸. (همان: ۴۰۱)

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم.

- نهج البلاغه. (۱۳۸۷). ترجمه محمد دشتی. قم: امام عصر.
 - آزادی، محمد کریم. (۱۳۷۳). *تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی*. شیراز: راهگشا.
 - ابن سینا، شیخ رئیس. (۱۴۰۴ ق.). *التعلیقات*. بیروت: الاعلام الاسلامی.
 - ابن منقذ، أسامه. (۱۳۵۴). *لباب الآداب*. تحقیق احمد محمد شاکر. القاهرة: لويس سرکيس.
 - الجرجانی، السيد الشریف علی بن محمد. (۱۳۷۳). *شرح المواقف*. قم: رضی.
 - پانوسی، استفان. (۱۳۸۱). *تأثیر فرهنگ و جهان بینی ایرانی بر افلاطون*. تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.
 - خامنه‌ای، سید محمد. (۱۳۸۰). *سیر حکمت در ایران و جهان*. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.

- خواجه نصیرالدین، ابو جعفر محمد بن محمد بن حسن طوسی. (۱۳۵۶). **اخلاق ناصری**. به تنقیح و تصحیح مجتبی مینوی و علی رضا حیدری. تهران: چاپخانه زر.
- دباشی، حمید. (۱۳۷۰). «انوشیروان و بوزرجمهر در گلستان سعدی». **مجله ایرانشناسی**، سال سوم. شماره اول، صص ۸۵-۹۷.
- دورانت، ویل. (۱۳۷۶). **تاریخ تمدن**. ترجمه امیرحسین آریان پور و دیگران. جلد دوم. تهران: شرکت علمی و فرهنگی.
- دوشن گیمین، جی. (۱۳۸۵). **واکنش غرب در برابر زردشت**. ترجمه تیمور قادری. تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). **امثال و حکم**، جلد ۱. چاپ دهم. تهران: امیرکبیر.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۳۸۷). **المفردات فی تخریب القرآن**. تحقیق و ضبط: محمدخلیل عیتانی. چاپ دوم. تهران: آرایه.
- روائتد، محمدعبدالله. (۱۳۸۴). **دیوان**، مجموعه اشعار فارسی و عربی و گزیده‌ای از اشعار بلوچی. با مقدمه، تصحیح و تعلیقات عبدالغفور جهانانیده. زاهدان: بام دنیا.
- روائتد، محمدعبدالله. (۱۳۸۹). **دیوان بلوچی مولانا عبدالله روانید**. به تصحیح عبدالرؤف ملازئی سربازی. دبئی: چاپگاه الغریر.
- روائتد، محمد عبدالله. (۱۳۹۶). **منظومه مکران**. مقدمه، ترجمه و توضیح: عبدالغفور جهانانیده. چاپ اول. تهران: شیخ شرفی.
- سامی، علی. (۱۳۴۷). «حکمت و فلسفه در ایران باستان». **فصلنامه هنر و مردم**، شماره ۶۹. صص ۱۳-۲۰.
- سزیزیان پور، وحید. (۱۳۹۰). «بازتاب حکمت ایرانی در آثار سعدی». **مجله بوستان ادب**، دانشگاه شیراز سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۰، پیاپی ۹، صص ۵۰-۷۶.
- سعدی، مصلح‌الدین. (۱۳۸۵). **کلیات سعدی**. به تصحیح محمدعلی فروغی. تهران: هرمس.
- سهروردی، شهاب‌الدین یحیی. (۱۳۶۲). **حکمت الاشراف**. ترجمه سید جعفر شهیدی. چاپ دوم. تهران: دانشگاه تهران.
- سیوری، جمال‌الدین. (۱۴۰۵.ق). **ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدين**. به تحقیق: سید مهدی رجائی. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۹). **تاریخ ادبیات در ایران**. جلد سوم: بخش اول. تهران: فردوس.
- طهماسبی، فریدون. (۱۳۹۱). «مضامین اخلاقی در بوستان و مقایسه آن با نهج‌البلاغه». **پژوهشنامه ادبیات تعلیمی**، سال چهارم، زمستان ۱۳۹۱، شماره ۱۶، صص ۱۸۹-۲۱۸.
- عبدالباقی، محمدفؤاد. (۱۳۷۴). **المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم**. چاپ دوم. تهران: اسلامی.

- عنصرالمعالی، کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر. (۱۳۴۵). *قابوسنامه*. به تصحیح غلامحسین یوسفی. تهران: علمی.
- غزالی طوسی، ابو حامد امام محمد. (۱۳۸۰). *کیمیای سعادت*. به کوشش حسین خدیو جم. جلد دوم. چاپ نهم. تهران: شرکت علمی فرهنگی.
- غنیمی هلال، محمد. (۱۳۹۰). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- فارابی، ابونصر محمد بن محمد بن طرخان. (۱۴۱۳ ق.). *الاعمال الفلسفیه*. مقدمه و تحقیق از جعفر آل یاسین. بیروت: دار المناهل.
- الکندی، ابو یوسف یعقوب بن اسحاق. (۱۳۶۹ ه.). *رسائل الکندی الفلسفیه*. مقدمه و تصحیح از محمدعبدالهادی ابو ریده. قاهره: دار الفکر العربی.
- گیگر، ویلهلم؛ والتر هینتس و فردریک ویندیشمن. (۱۳۸۲). *زرتشت در گائها* (حکمت و عرفان، بنیادهای اخلاقی، جهان بینی و فلسفه سیاسی): ترجمه متون کلاسیک یونان درباره زرتشت و مغان. ترجمه و پژوهش هاشم رضی. تهران: سخن.
- محسنی نیا، ناصر. (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی در جهان معاصر*. چاپ اول. تهران: علم و دانش.
- محقق، مهدی. (۱۳۶۳). *نخستین بیست گفتار* (در مباحث علمی و فلسفی کلامی و فرق اسلامی). با مقدمه ژوزف فان اس. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل کانادا با همکاری دانشگاه تهران.
- محقق، مهدی. (۱۳۶۹). *دومین بیست گفتار*. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل با همکاری دانشگاه تهران.
- مستوفی، حمدالله. (۱۳۳۹). *تاریخ گزیده*. به اهتمام عبدالحسین نوایی. تهران: امیرکبیر.
- مشرف، مریم. (۱۳۸۹). *جستارهایی در ادبیات تعلیمی ایران*. چاپ اول. تهران: سخن و دانشگاه شهید بهشتی.
- مهر، فرهنگ. (۱۳۸۷). *دیدنی نواز دینی کهن* (فلسفه زرتشت). چاپ هفتم. تهران: جامی.
- میرفخرایی، مهشید. (۱۳۹۱). «بازتاب اندرزنامه‌های پهلوی در ادب و حکمت ایرانی اسلامی».
- *کهن نامه ادب پارسی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سال سوم. شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۱، صص ۱۰۷-۱۱۹.
- ندا، طه. (۱۳۸۳). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه هادی نظری منظم. چاپ اول تهران: نی.
- نصرالله منشی. (۱۳۵۱). *کلیله و دمنه*. به تصحیح و توضیح مجتبی مینوی. تهران: دانشگاه تهران.
- هخامنشی، کیخسرو. (۲۵۳۵). *حکمت سعدی*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.

ب. منابع مجازی

-Books [https:// literaturelib.com](https://literaturelib.com)

-[Http://molavi lbserkan.blogfa.com](http://molavi lbserkan.blogfa.com)

